

Environmentální etika v předškolním vzdělávání

Ochrana přírody a životního prostředí se věnuji velice dlouho. S ochranou přírody se neoddělitelně pojí závažná otázka: „Kdo je můj bližní?“ V průběhu dějin se lidstvo mění a vyvíjí. Ještě v roce 1906 prodávali bílí úředníci bílým lovcům povolenky k lovu afrických Sanů a Kuangů (lidí známých jako Křováci – hrdinů filmu *Bohové musejí být šílení*). Když to říkám jako historický fakt svým studentům, jímá je hrůza...

PHDR. KATEŘINA JANČAŘIKOVÁ, PH.D.

Velice bych si přála, aby se vývoj chápání „kdo je bližní“ ubíral takovou cestou, aby se stejnou hrůzou, jakou na nás, lidi žijící v roce 2014, působí představa lovu či honu na Křováky, působila na naše vnuky a pravnuky za několik desítek let informace, že jejich předci ještě v roce 2014 prodávali a kupovali povolenky ke sportovnímu lovu slonů (nebo velryb, žiraf, vlků, rysů, divokých prasat, ryb...) a že kácení stoletých lip (dubů, buků, borovic, cedrů...) bylo povoleno pro tak malicherné důvody, jako je například stavba dálnice nebo obchodního domu.

I Environmentální etika – obor a terminologie

Etické otázky jsou velice složité a hledání správných postojů nebývá vždy snadné. V oblasti environmentální etiky je to o to složitější, že jde o relativně nový obor. Ačkoli se vztah člověka k přírodě a živým organismům řeší již ve starozákonních knihách, environmentální etika se jako obor etablovala ve 20. století a – stručně řečeno – hledá správné chování člověka (ať již jako jedince, či jako lidstva) k přírodě, životnímu prostředí a jednotlivým druhům či organismům. U nás podává přehled environmentální etiky profesor Erazim Kohák v knize *Zelená svatozář*.

Přístupy k přírodě a živým organismům jsou klasifikovány jako antropocentrismus, biocentrismus a ekocent-

rismus. **Antropocentrismus** znamená přístup, ve kterém je klíčový člověk a jeho blaho. Antropocentristé ochraňují přírodu většinou neřeší. Snaží se získat, co se dá, obohatit se a mít pohodlný život. Antropocentrismus byl (ne vždy oprávněně) spojován s judaismem a křesťanstvím, protože v knize *Genesis* je několikrát opakována myšlenka, že Bůh dal lidem zemi, aby jí vládli.

Třebaže znalci bible, jako například profesor Jan Heller, opakovaně vysvětlují, že správně to má být chápáno tak, že člověk se má o zemi starat (člověk jako pastýř stvoření), mezi ekology a ochránci přírody nacházíme stále nedůvěru vůči judaisticko-křesťanské tradici. Ovšem i antropocentristé se mohou snažit o ochranu přírody, mají pro to však specifické motivace. Antropocentrický ochránce přírody tvrdí: „Je třeba chránit tropické deštné pralesy, protože v nich roste celá řada rostlin, které by mohly být významné pro farmaceutický průmysl. Co když je vyhubíme dřív, než si uvědomíme, že bychom za jejich pomoci mohli vyléčit rakovinu?“

Biocentrismus je takový přístup, kdy člověk dává prostor životu a ze všech sil bojuje s utrpením, jež kolem sebe nachází. Lidé s tímto přesvědčením zachraňují handicapovaná zvířata bez ohledu na to, zda jsou to druhy obyčejné, nebo vzácné, bez ohledu na to, kolik je to bude stát, či na to, zda

by nebylo – z jistého nadhledu – pro ochrany přírody vhodnější investovat peníze jiným způsobem. Biocentristé obětavě zachraňují toulavá koťata, beznohé psy z útulků, holuby s uraženým křídlem, zakládají záchranné stanice pro handicapované živočichy.

Ekocentrismus je přístup, který se snaží hodnotit problémy s nadhledem, to znamená, že bere v potaz omezenost zdrojů a možností. Pokud ekocentrista najde poraněné mládě, ptá se: „Jaký je to druh? Mám šanci na úspěch – uzdravení a reintrodukcii do přírody? Bude mít tento jedinec šanci podílet se na zachování populace?“ A rozhoduje se podle toho. Do péče o jedince hojných druhů nebo do jedinců bez šancí přispět k udržení genofondu neinvestuje.

Tolik teorie. Otázkou ovšem zůstává, zda člověk jako lidská bytost dokáže jednak jinak než antropocentricky. Kdo z ekocentriků by ve skutečnosti dokázal upřednostnit mládě pandy (ohrožený druh) před lidským dítětem (i když početnost lidské populace je vysoká a stále se zvyšuje)? A pokud ano, bylo by to správné?

O tom, co je a co není správné, totiž nerozhodují teorie, ale lidé. Jednotliví lidé a pak komunita, která plní funkci kontrolní a socializační. Názory jedinců na problémy se mohou diametrálně lišit. Postoje i chování předškolních dětí samozřejmě ovlivňují především rodiče, prarodiče a sourozenci; neza-

nedbatelný je ovšem i vliv učitelky. Učitelka se stává morálním vzorem, nástrojem socializace dítěte do společnosti. Učitelka může být hybnou silou, která posouvá postoje a vlastní chování celé společnosti.

I Medializované rozpory

1. Medvídek Knut ze zoo v Berlíně

V březnu 2007 se v berlínské zoo narodil lední medvídek. Jeho matka medvědice o něj záhy přestala pečovat a vedení zoo bylo postaveno před zásadní otázkou, zda má nechat věci přirozený průběh a (pravděpodobně) mládě nechat zemřít, anebo zda se má mládě z výběhu matky odebrat a odchovat na láhvi (Jančaříková, 2013). Více viz série článků v MF Dnes, březen 2007 (náhlá smrt ošetřovatele Thomase Dörfleina v září 2008 s péčí o medvěda nesouvisela).

Názor A: Část odborné veřejnosti (ekocentrici) zastávala názor, aby člověk nezasahoval do přirozeného běhu věcí. Argumentovala tím, že mládě vychované člověkem na láhvi nikdy

nebude dostatečně socializováno, nebude se pravděpodobně moci rozmnožovat, může se stát nebezpečným pro ošetřovatele apod.

Názor B: Druhá skupina odborné veřejnosti (biocentrici) litovali osiřelé mládě a byli ochotni mu pomoci navzdory všem překážkám. Veřejnost označila ekocentricky za „ekofašisty“.

Medvídek Knut byl vypiplán a stal se miláčkem návštěvníků berlínské zoo; návštěvnost zoo se zvýšila. Neměl ovšem moc příjemný život, protože medvědice, které s ním byly ve výběhu, ho opakovaně napadaly (šikanovaly ho). Předčasně uhynul v březnu 2011 ve věku 4 let (lední medvědi v zoo se dožívají více než 20 let).

2. Pitva samce žirafy v Kodani

V únoru 2014 proběhla médii kauza, která by se dala nazvat „Pitva samce žirafy v zoo v Kodani“. Tento mladý samec byl 9. 2. 2014 usmrcen z důvodu přebytečnosti. Žádná zoo o něj údajně neprojevila zájem. Samec byl úzce příbuzný s evropskými chovy žiraf, nebylo možné ho použít v chovu. Pokud by se

ponechal ve výběhu s rodiči, stal by se terčem týrání (v přírodě je to běžné – rodiče vypudí mláďata do jiných teritorií). Jeho maso bylo využito jako potrava pro masožravá zvířata v zoo. Zoo přizvala návštěvníky k veřejné pitvě, aby veřejnost se zájmem o přírodní vědy měla možnost vidět orgány a tkáně žirafy. Následně se strhla bouře odporu proti vedení kodaňské zoo. Více na webových stránkách zoo v Kodani (<http://zoo.dk/BesogZoo/Nyhedsarkiv/2014/Februar/Why%20Copenhagen%20Zoo%20euthanized%20a%20giraffe.aspx>).

Názor A: Zvíře vůbec nemělo být usmrceno. Měl se mu postavit nový výběh a zoo se o ně měla postarat do jeho přirozené smrti.

Názor B: Pokud byl samec žirafy přebytečný, je nejlepším řešením humánně ho utratit a jeho tělo využít. Špatné je, aby se trápil a žil neplnohodnotný život v provizorním výběhu bez možnosti se rozmnožovat. Smrt, pokud je odůvodněná a provedená humánně a dá se jí smysl (např. se maso využije jako potrava a pitva ke vzdělávacím účelům), není zlá.

Veřejnost o tématu, zda usmrtit přebytečné zvíře ze zoo, diskutovala velice dlouho, aniž došla k jednotnému názoru. Oba uvedené příklady dokumentují, jak je environmentální etika složitá. Názorová jednotka nepanuje ani mezi lidmi jednoho vyznání, stejného vzdělání či profesí.

I Učitelka a její podíl na rozvíjení environmentálního svědomí

Učitelky mateřské školy se denně setkávají se situacemi, ke kterým musejí zaujmout stanovisko na základě vlastní individuální environmentální morálky:

- Co říci dětem, které chtějí zabít mouchy? Nebo Pepíkovi, který rozšlápl hlemýžď, protože ho zajímalo, jak vypadá uvnitř?
- Mohu nastříhat vrbové nebo březové proutí na výrobu proutěných předmětů s dětmi?
- Mohou si děti na škole v přírodě v Krkonoších natrhat na louce kytici do vázy? (Vím, že louka bude za pár dnů pokosená.)
- Co udělat, když na školní zahradě najdeme ptáče vypadlé z hnízda?
- Co říci dětem, které na procházce našly mrtvou myš?
- Od jakého věku by děti měly vědět, že maso je ze zvířat, která je třeba zabít?
- Co udělat s přebytečnými mláďaty oblovy žravé, kterou chováme v mateřské škole? A co dělat s přemnoženými plzaky na školní zahradě?
- Co říci dítěti, které odmítá jíst v mateřské škole maso, protože nechce jíst zvířata?
- Můžeme děti nechat jen tak cákat vodu? Voda je přece vzácná!
- Přeneseme s dětmi vajíčka žab (všechny druhy jsou v ČR chráněné, manipulace s nimi je zakázána zákonem) z kaluže, která za několik dnů vyschne, do jezírka na školní zahradě?

Na některé z uvedených otázek odpovídá zákon, ale cítíme v něm jistou nedokonalost (Co když bude pulcům v jezírku lépe než v louži, která zaručeně vyschne? Opravdu není možné utrhnout luční květiny z krkonošské

přírody a dát si je pro radost do vázy, když na druhé straně louky porost sekačka?).

I Dilema mezi mnichem a princem aneb Co je pravá úcta k životu?

Jedním z cílů environmentální výchovy je rozvíjet úctu k životu. Poněkud mrzuté je ovšem to, že nevíme, co vlastně úcta k životu je. Různí lidé si ji představují různě. Chápání toho, co je správné, se na různých místech země liší a na stejném území se mění v čase.

Buddhistický mnich po složení slibu dostane misku na almužnu a koště, kterým před sebou zametá cestu, aby omylem nešlápl na mravence.

Princezna ze spícího zámku pozná ze tří princů toho pravého tak, že on jediný vjede s koněm na most ze zlata, aniž by se bál, že jej okovaná koňská kopyta poničí.

Oba mají úctu k životu, ale projevují ji diametrálně odlišně. Buddhistický mnich se tak obává o život jiných tvorů, včetně těch nejmenších, že svůj život skoro nežije, aby je omylem nezašlápl. Pravý princ miluje život, a proto neváhá poničit most ze zlata, když jede za svou nevěstou.

Kterému z nich se podobáte? A kterému je – podle vás – dobré se podobat? Nebo máte jiný vzor úcty k životu?

I Princip „jednou ano, víckrát ne“

Jednou ano, víckrát ne (Jančaříková, Mazáčová, 2013) je jednou ze zásad, které představují kompromis mezi potřebami dítěte zkoumat a úctou k životu. Tento princip spočívá v tom, že věc, která ovlivňuje životní prostředí či kvalitu života, nebo dokonce nějakou rostlinu či tvora o život připraví (vytváření herbářové položky nebo prohlí-

žení vnitřních orgánů hlemýžďe či pitva), provádíme jen jednou, aby děti či žáci mohli daný jev názorně vidět, ale z etických příčin víckrát ne.

Dětem oznámíme toto: „Jednou to uděláme, abyste to viděly, ale podruhé už to nedělejte, aby se prostředí zbytečně narušovalo. Proto se dobře dívejte!“

Příkladem může být **pozorování pavoučích hnízd**. Na sklonku léta vidíme v lese mnoho malých hnízd jakoby z hedvábí. Vyzveme děti, aby se do nich opatrně podívaly a dobře si všimly, co hnízda obsahují. Naleznou plno malých pavoučků – budoucích aktérů tzv. babího léta. Při pozorování je hnízdo zničeno a pavoučkové v něm pravděpodobně zahynou. Proto aktivitu zbytečně neopakujeme. Na druhou stranu život malých pavoučků může být – a často bývá – ukončen mnoha jinými, přirozenými způsoby, není tedy důvod dětem průzkum zcela zakázat.

Ačkoli je – jak bylo výše nastíněno – environmentální etika složitá, je třeba se zdokonalovat v jejím chápání. Pokud nemá být realizace environmentální výchovy v předškolním vzdělávání pouze formální, měli bychom se vážně zamyslet nad otázkou, jak pedagogům mateřských škol pomoci lépe se zorientovat v problematice environmentální etiky.

Bylo by jistě velice záslužné připravit a publikovat materiál, který by učitelům mateřských škol interpretoval environmentální etiku, vztahoval by se k RVP PV a obsahoval by metodickou podporu. ■

Autorka působí jako vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy a zároveň jako odborná asistentka katedry biologie a environmentálních studií PedF UK

Zajímavé informační zdroje

- K. Jančaříková: *Ekologie čtená podruhé*, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2013
- K. Jančaříková, N. Mazáčová: *Bádání na zahradě* – metodická příručka ke kurzu badatelské činnosti na školní zahradě (příručka k projektu Věda do škol), Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2013
- E. Kohák: *Zelená svatozář* – kapitoly z ekologické etiky, Sociologické nakladatelství, Praha 2000